

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จากรายงานขององค์การอนามัยโลกพบว่า 1 ใน 5 ของประชากรทั่วโลกเป็นวัยรุ่น ในจำนวนนี้ 85 % อยู่ในประเทศกำลังพัฒนา และ 1 ใน 10 ของการคลอดทุกปี หรือประมาณ 15 ล้านคนเป็นการคลอดในมารดาอายุต่ำกว่า 20 ปี ในต่างประเทศอัตราการเกิดมีชีพของทารกในกลุ่มมารดาวัยรุ่น อายุ 15-19 ปี มีแนวโน้มลดลงจาก 56.8 เป็น 49.6 เป็นต้น (National vital statistics report, 2002) สำหรับในประเทศไทยพบว่าอัตราการเกิดมีชีพในกลุ่ม มารดาอายุ 15 - 19 ปี ในปี พ.ศ. 2540 ถึง พ.ศ. 2544 เป็น 36.0 39.1 31.8 31.1 และ 33.3 (ศูนย์ข้อมูลข่าวสารสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, 2544) และข้อมูลสถิติการเกิดในโรงพยาบาลบ้านโป่งพบว่าทารกที่เกิดจากมารดาวัยรุ่นอายุ 15-19 ปี ระหว่างปี พ.ศ. 2543 ถึง พ.ศ. 2545 คิดเป็นร้อยละ 13.91, 24.69 และ 18.28 ของทารกที่เกิดในมารดาทุกกลุ่มอายุ (ข้อมูลจากทะเบียนรายงานการคลอด โรงพยาบาลบ้านโป่ง 2543 - 2545) ของจำนวนการคลอดทั้งหมด จะเห็นได้ว่าสถิติการเกิดทารกในมารดาวัยรุ่นในประเทศไทยที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยและมีแนวโน้มค่อนข้างคงที่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงทารกจำนวนหนึ่งต้องอยู่ในการดูแลของมารดาวัยรุ่นที่ยังมีวุฒิภาวะไม่พร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม การขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับความต้องการของทารกของมารดาวัยรุ่น สามารถส่งผลกระทบต่อ การเจริญเติบโตและการพัฒนาการในช่วงปีแรกได้ ซึ่งทารกที่มีมารดาเป็นวัยรุ่นมีโอกาสเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพ และการเจริญเติบโต และการพัฒนาการผิดปกติ หรือล่าช้า ถ้ามารดาไม่มีความสามารถเพียงพอสำหรับการเลี้ยงดูทารก (Levine, Garcia-Coll, & Oh, 1985; Garcia-Coll, Vohr, Hoffman, & Oh, 1986; Koniak-Griffin, Anderson, Brecht, Verzemnieks, Lesser, & Kim, 2002; Potts & Horner, 2002)

วัยทารกเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดของชีวิต มีการเจริญเติบโตและการพัฒนาการอย่างรวดเร็ว ทารกจะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ได้จากประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว หรือการกระทำที่เป็นปฏิริยาสะท้อน (reflex) (อัมพล สุพันธ์, 2538; Nelms & Mullin, 1982; Zanden, 1993) ต่อมาจะมีการพัฒนามาเป็นการเคลื่อนไหวที่มีความหมายมากขึ้น และสามารถฝึกหัดจนเป็นทักษะเบื้องต้นได้ ซึ่งเป็นระยะวางรากฐานของลักษณะพฤติกรรมทางสังคมของบุคคลแต่ละคนและเป็นขั้นของการสร้างความรู้สึกไว้วางใจและความรู้สึกไม่ไว้วางใจ (Trust vs Mistrust) (Opperman & Cassandra, 1998; Snow, 1998; นิตยา ชุภักดิ์, 2543) นอกจากนี้ประสิทธิภาพในการพัฒนาสมอง

และความรู้สึกไว้วางใจของทารกขึ้นอยู่กับตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานด้านร่างกายเช่น อาหาร ความสุขสบาย เป็นต้น ทารกแรกเกิดเรียนรู้การมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อม ทารกจะเริ่มสร้างสัมพันธภาพกับมารดาหรือผู้ดูแล ได้จากการที่มารดาหรือผู้ดูแลมีปฏิสัมพันธ์กับทารกและตอบสนองความต้องการของทารก โดยทารกจะค่อยๆพัฒนาความสามารถในการสื่อความหมายบอกความต้องการให้ผู้อื่นช่วยตอบสนองความต้องการของตนเอง ทารกจะสามารถแยกความแตกต่างระหว่างคนแปลกหน้าและผู้ที่ยืนเคยได้เมื่ออายุมากขึ้น รู้จักเล่นกับตนเองและกับผู้อื่นใกล้ชิด ปฏิเสธที่จะเล่นกับคนแปลกหน้า ยืนตอบเมื่อมีผู้ยืมให้ พยายามส่งสัญญาณโดยการยืนพร้อมส่งเสียงอ้อแอ้ สนใจสิ่งแวดล้อม จำหน้ามารดาได้ อารมณ์เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ต้องการความสนใจจากสมาชิกครอบครัวและเริ่มแสดงความสนใจต่อสมาชิกครอบครัวและสิ่งแวดล้อมรอบตัว เปลี่ยนเสียงได้ยาวขึ้น เมื่อรู้สึกพึงพอใจจะส่งเสียงเอื๊อกออกในลำคอจนสามารถพูดเป็นคำๆ ได้ เมื่ออายุ 10-12 เดือน (อัมพล สุอำพัน, 2538) ทารกต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิด ต้องการให้คนอื่นโอบอุ้ม พูดยุ้ยด้วย ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นให้ทารกมีปฏิกิริยาตอบสนอง (เชิดชู อริยศรี, 2539) ถ้าหากทารกไม่ได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิดหรือมีปฏิสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสม จะทำให้มีโอกาสเสี่ยงต่อปัญหาด้านสุขภาพหรือมีการเจริญเติบโตและพัฒนาการล่าช้าได้ง่าย (Snow, 1998; Letourneau, 2001) เนื่องจากทารกไม่สามารถสื่อเป็นภาษาพูดให้คนอื่นเข้าใจได้ (Liebelt, 1996) ทารกจึงแสดงออกทางพฤติกรรมเพื่อแสดงความต้องการต่างๆ ที่เรียกว่า สื่อสัญญาณทารก (Infant Cues) (Sumner & Spietz, 1994)

สื่อสัญญาณทารก (Infant Cues) หมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกของทารกที่บ่งถึงความต้องการตามความจำเป็นและความต้องการตามความพอใจของตนเอง ทารกจะแสดงพฤติกรรมการสื่อสารทั้งเพื่อต้องการมีปฏิสัมพันธ์ และต้องการหยุดการมีปฏิสัมพันธ์กับมารดาหรือผู้ดูแล สิ่งสำคัญคือ มารดาหรือผู้ดูแลจะต้องรับรู้ให้ได้ว่าเป็นพฤติกรรมที่ทารกแสดงออกนั้นแสดงถึงความต้องการการมีปฏิสัมพันธ์หรือต้องการหยุดการมีปฏิสัมพันธ์ สื่อสัญญาณทารกแต่ละอย่างไม่ได้มีความหมายเดียวกัน การร้องไห้ นอกจากทารกจะร้องไห้เพราะความหิวแล้ว ยังอาจร้องไห้เพราะความไม่สุขสบาย ความเจ็บปวด ความกลัว ความไม่พึงพอใจต่างๆ ที่เกิดขึ้น เนื่องจากทารกไม่ได้รับการตอบสนอง การถูกปล่อยทิ้งไว้เพียงคนเดียวจากอู่อุจจาระและปัสสาวะ เป็นต้น นอกจากนี้การร้องไห้ยังเป็นลักษณะที่ทารกแรกเกิดแสดงออกที่บ่งบอกถึงความต้องการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ดูแล (Bee, 1992) โดยทารกร้องไห้เพราะต้องการให้มารดาหรือผู้ดูแลให้ความสนใจเป็นต้น (Barnard, 1999) สื่อสัญญาณทารกยังอาจแบ่งตามการแสดงถึงความต้องการของทารกได้เป็น พฤติกรรมที่แสดงถึง ความหิว อิ่มและไม่ต้องการให้อาหารต่อ ต้องการ พูดยุ้ยหรือเล่น ต้องการหยุดเล่นหรือพักผ่อน ความเจ็บปวด ความสุขและความไม่สุขสบาย

ทารกแรกเกิดต้องพึ่งพาและต้องการการดูแลอย่างมากจากมารดาหรือผู้ดูแล ส่วนใหญ่มารดาจะเป็นผู้ที่มอบบทบาทสำคัญที่สุดในการตอบสนองความต้องการของทารกทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ โดยที่มารดาเป็นผู้อบรมเลี้ยงดู ดูแลและกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นผู้รู้ เข้าใจและไวต่อการตอบสนองความต้องการของทารก (Algren, 1985; Marlow & Redding, 1988) เพื่อการมีปฏิสัมพันธ์ที่สอดคล้องและต่อเนื่อง มารดาจึงจำเป็นต้องเรียนรู้เรื่องสื่อสัญญาณทารก เพื่อที่จะได้ตอบสนองความต้องการของทารกได้ถูกต้อง ถ้ามารดาสามารถทำความเข้าใจถึงความต้องการของทารกและแปลความหมายพฤติกรรมต่าง ๆ ของทารกได้ถูกต้อง มารดาจะสามารถตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ของทารกได้ถูกต้องเช่นกัน และจะมีผลทำให้มารดาเกิดความรักใคร่ ความผูกพัน ความต้องการดูแลเอาใจใส่ทารกอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้มารดาจะแสดงออกถึงการให้ความรัก ความอบอุ่น โดยการโอบอุ้ม กอดรัดทารก การสัมผัสอย่างอบอุ่น ดังที่ คลอสและเคนเนลล์ (Kluas & Kennell, 1976) ได้ศึกษาพบว่า ความผูกพันระหว่างมารดาและทารกเกิดขึ้นจากการที่มารดารับรู้ถึงการตอบสนองของทารกที่แสดงออกด้วยการเคลื่อนไหวร่างกายและดวงตาที่สัมพันธ์กับปฏิสัมพันธ์ของมารดากับทารก ต่อมาคอเลอร์, ฮันแนน และแคทเลตต์ (Ohler, Hannan, & Catlett, 1993) ได้ศึกษาพบเช่นเดียวกันพบว่า เมื่อมารดาพูดคุยและสัมผัสทารก ทารกตอบสนองต่อมารดาด้วยการยิ้มตอบ ส่งเสียง หรือการเคลื่อนไหวร่างกาย ซึ่งนำไปสู่การสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างมารดาและทารก ดังนั้นเพื่อให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีและพัฒนาความผูกพันที่เหมาะสมระหว่างมารดาและทารก ความเข้าใจเกี่ยวกับการพฤติกรรมที่ทารกแสดงออกสำคัญอย่างยิ่งในการเลี้ยงดูทารกของมารดา (Cranley, 1981)

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารก หมายถึง พฤติกรรมที่เป็นปฏิกิริยาตอบโต้ซึ่งกันและกันระหว่างมารดาและทารกที่เกิดขึ้นเป็นลำดับต่อเนื่องและเป็นพลวัตร ขณะที่มารดาและทารกมีกิจกรรมร่วมกัน (Barnard, Hammond, Booth, Bee, Mitchell, & Spieker, 1989; Olds, London, & Ladewig, 1996 ; Sumner & Spietz, 1994) ปฏิสัมพันธ์ตามรูปแบบของบาร์นาร์ด (Barnard Model) กล่าวถึงองค์ประกอบของปฏิสัมพันธ์ได้แก่ มารดาและทารก ซึ่งมารดาและทารกต้องมีคุณลักษณะบางประการและมีพฤติกรรมได้ตอบซึ่งกันและกัน เพื่อส่งเสริมให้ปฏิสัมพันธ์ดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง คุณลักษณะดังกล่าวคือ มารดาไวและตอบสนองสื่อสัญญาณของทารก บรรเทาความไม่สุขสบายแก่ทารก ทารกแสดงสื่อสัญญาณที่ชัดเจน และตอบสนองต่อพฤติกรรมของมารดา (Barnard et al., 1989; Sumner & Spietz, 1994) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารกเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาและทารกมีกิจกรรมร่วมกันขณะที่มารดาดูแลทารก เช่น การให้อาหาร การอาบน้ำ เป็นต้น การมีปฏิสัมพันธ์ขณะให้อาหารมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับมารดาและทารก (Black, & Teti, 1997; Satter, 1990) โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน 6 เดือนแรกที่มาตราอยู่ในช่วงการปรับตัวสู่บทบาทมารดา ซึ่งต้องเรียนรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกและพัฒนาทักษะการดูแลทารก

มารดาวัยรุ่นเปลี่ยนแปลงบทบาทจากหญิงวัยรุ่นสู่บทบาทมารดา ถือว่าเป็นช่วงที่ทำให้ผู้หญิงมีการปรับตนเองให้เข้ากับสถานภาพและบทบาทใหม่ ซึ่งต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรและการมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง (Mercer, 1990; Polt & Horner, 2000) ในขณะที่มารดาวัยรุ่นยังไม่มีความพร้อมทางวุฒิภาวะทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ประกอบกับเป็นมารดาครั้งแรก มีประสบการณ์การเลี้ยงดูทารกน้อย (พรรณี จงปราชญ์, 2540; วัจชัย สุขชนวัฒน์, 2541; Mercer, 1990) มารดาวัยรุ่นมีแนวโน้มที่จะตอบสนองความต้องการของตนเองก่อนจะตอบสนองความต้องการของบุตร (Mercer, 1980, p. 16) มีความรู้สึกไม่ไวต่อความต้องการของบุตร และไม่อดทนต่อพฤติกรรมบางอย่างของบุตร ไม่สามารถรับรู้หรือจดจำพฤติกรรมทารก (Infant Signal) ทำให้ตอบสนองความต้องการต่อบุตรไม่เหมาะสม นอกจากนี้ มารดาวัยรุ่นส่วนใหญ่มีความรู้จำกัดเกี่ยวกับการดูแลทารก การเจริญเติบโต และพัฒนาการของทารก มีความคาดหวังต่อพัฒนาการของทารกไม่สอดคล้องกับอายุจริงของทารก (Becker, 1978; Young, 1988; Porter, 1990) ซึ่งส่งผลให้มารดาวัยรุ่นมักจะอ่านและแปลความหมายสื่อสัญญาณทารกไม่ถูกต้อง รวมทั้งตอบสนองไม่ตรงกับความต้องการของทารก (Flanagan et. al., 1995; Mercer, 1990) จากลักษณะดังกล่าว มารดาวัยรุ่นหลังคลอดจึงเป็นกลุ่มที่ควรได้รับความช่วยเหลือจากครอบครัวและบุคลากรทีมสุขภาพ เนื่องจากเป็นผู้ที่ขาดประสบการณ์ความรู้ ความพร้อมในการเป็นมารดา และเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาการดูแลบุตร จึงทำให้มารดาเหล่านี้ประสบปัญหาในการเลี้ยงดูบุตรเมื่อกลับบ้าน ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการเลี้ยงดูและการมีปฏิสัมพันธ์ การที่มารดาวัยรุ่นให้การเลี้ยงดูบุตรได้ไม่ดีเท่าที่ควร ขาดการดูแลเอาใจใส่ มีการตอบสนองความต้องการของบุตรไม่เหมาะสม ทำให้บุตรแสดงพฤติกรรมที่มารดาไม่พอใจ มารดาวัยรุ่นจะรู้สึกว่าการดูแลบุตรเป็นเรื่องยากลำบากมาก และอาจเกิดความล้มเหลวในบทบาทถ้าทารกได้รับการตอบสนองไม่ตรงกับความต้องการจะเกิดมีผลต่อพฤติกรรมและบุคลิกภาพของทารกเมื่อเติบโตได้ เช่น ถ้าทารกไม่ได้รับการตอบสนองความรักใคร่ผูกพัน ทารกจะขาดความรักความอบอุ่น เมื่อเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่จะกลายเป็นบุคคลที่มีพัฒนาการทางอารมณ์ที่ผิดปกติ (Klaus & Kennell, 1979) ทารกที่ขาดการดูแลทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ทารกจะมีลักษณะหลีกเลี่ยง (Avoidance) และขาดความมั่นใจในตนเอง (Ambivalent) (Ainsworth, 1978 cited in Hoffman et. al., 1988) นอกจากนี้ทารกอาจกลายเป็นเด็กที่มีปัญหาสังคม อารมณ์ และจิตใจ อันเนื่องมาจากการขาดการตอบสนองทางสังคมจากมารดาหรือผู้ดูแล

จากงานวิจัยของอีริกสัน (Erickson, 1951 cite in Opperman & Cassandra, 1999; Pillitteri, 1999) ที่ว่า การที่เด็กได้รับการตอบสนองทางกายเช่น ได้รับอาหารเมื่อหิว เมื่อเติบโตขึ้นจะสามารถพัฒนาความรู้สึกไวต่อเชื่อใจต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ส่วนการตอบสนองด้านจิตใจ เช่น การแสดงความรัก ความเอาใจใส่ การตอบสนองความต้องการนี้เป็นการสร้างบุคลิกภาพ

ของเด็กให้เป็นคนที่มีความเชื่อใจต่อโลก มองโลกในแง่ดี มีความคิดสร้างสรรค์ และพัฒนาความสามารถในการรับรู้และสติปัญญา (พัชรีย์ สวณแก้ว, 2536) ในระยะที่ทารกตื่นเต็มที่ที่เป็นระยะที่ทารกมีการรับรู้ต่อการกระตุ้นที่ดีและสามารถตอบสนองต่อปฏิสัมพันธ์ของมารดาได้ชัดเจน (Brazelton, 1995)

มารดาวัยรุ่นในสังคมไทยส่วนใหญ่เป็นมารดาที่มีคู่สมรสและยังอาศัยอยู่กับครอบครัวเดิมของตน (พรพรรณ จงปราชญ์, 2540; วังมัย สุขวนวัฒน์, 2541) มารดาวัยรุ่นจึงได้รับการช่วยเหลือและสนับสนุนด้านจิตใจจากคู่สมรสและมารดาของตนเป็นอย่างดีและมีส่วนให้มารดาวัยรุ่นรู้สึกมีคุณค่าในตนเองไม่แตกต่างจากมารดาผู้ใหญ่และสามารถปรับตัวต่อการเป็นมารดาอยู่ในระดับดี (Panmaung, 2002) สามารถเปลี่ยนแปลงบทบาทมารดาได้ไม่ต่างจากมารดาผู้ใหญ่ (จิราพร วรวงศ์, 2537) ทารกแรกเกิดนั้นยังต้องการความช่วยเหลือเกี่ยวกับการดูแลตนเอง เนื่องจากอยู่ในระยะเริ่มต้นของพัฒนาการทั้งร่างกาย จิตใจและสังคม ทำให้มีข้อจำกัดในการดูแลตนเอง (สมจิต หนูเจริญกุล, 2534, หน้า 23) จึงจำเป็นต้องพึ่งพาผู้ดูแลได้แก่ บิดา มารดา แต่ลักษณะของสังคมไทย มักจะหมายถึง มารดา ดังนั้นความต้องการการดูแลทั้งหมดของเด็ก จะได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอหรือไม่ขึ้นจึงขึ้นอยู่กับความสามารถในการดูแลทารกของมารดาหรือการเลี้ยงดูนั่นเอง

ในการให้ความรู้ในแผนกหลังคลอดส่วนใหญ่เป็นการให้ความรู้แก่มารดาโดยใช้วิธีการบรรยาย ในเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวหลังคลอดและการดูแลทารก โดยมารดานำทักษะการดูแลทารกมาใช้ในการแสดงบทบาทการเป็นมารดา ซึ่งประกอบด้วยทักษะการปฏิบัติ (Motor Skill) ที่ต้องกระทำเกี่ยวกับการดูแลบุตรในเรื่องการให้นม การอาบน้ำ การขับถ่าย ความสุขสบาย การดูแลผิวหนัง และการจัดการเดินและกิจกรรม (Simon & Gottlieb, 1987 อ้างถึงใน วังมัย สุขวนวัฒน์, 2541) และทักษะทางปัญญา (Cognitive Skill) คือ ความสามารถในการแปลพฤติกรรมที่ทารกแสดงออก รวมทั้งมารดามีความสามารถและความมั่นใจในการปฏิบัติกิจกรรมการดูแลบุตร แต่ในมารดาวัยรุ่นมีข้อจำกัดในความต้องการของตนเองที่จะเลี้ยงดูบุตรเนื่องจากยังไม่มีวุฒิภาวะ ขาดประสบการณ์ ขาดความรู้ ความเข้าใจในการเลี้ยงดูบุตรและพฤติกรรมบุตร การได้รับความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองสื่อสัญญาณทารกมีน้อยมาก อีกทั้งมารดาจะรับและกระทำบทบาทการเป็นมารดาขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม สังคม หรือจากบุคคลรอบ ๆ ตัว (Mercer, 1986) ตลอดจนสื่อต่าง ๆ (จารุวรรณ ชูปวา, 2541) มารดาจึงเรียนรู้บทบาทการเป็นมารดาจากปัจจัยดังกล่าว ซึ่งการเรียนรู้ด้วยตนเองอาจไม่สามารถตอบสนองการเรียนรู้ของมารดาวัยรุ่นในการสร้างสัมพันธภาพกับบุตรได้อย่างครอบคลุม เนื่องจากการที่บุคคลจะกระทำพฤติกรรมนั้นมีสาเหตุ 2 ประการ คือ การเรียนรู้และการรู้สำนึกเกี่ยวกับตนเอง (กนกพร สุทธิรักษ์, 2543)

โดยการเรียนรู้จะทำให้บุคคลสามารถปรับตัวและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิต (Kulick, 1992) ส่วนความรู้สึคนึกคิดจะทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับความคิดของตนเอง ดังนั้นการให้ความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองสื่อสัญญาณทารก โดยใช้กระบวนการกลุ่มเป็นการเสริมความรู้ให้เป็นไปด้วยความสนุกสนาน ไร้ใจ ไม่เลื่อยชา การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจะเป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่าและมีความหมายต่อผู้เรียนมากขึ้น การมีส่วนร่วมในกลุ่มจะทำให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ ช่วยให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างกว้างขวาง และได้ผลดี สามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ (ยาวภา เตะทะคุปต์, 2522 อ้างถึงใน ปิยพร กองเงิน, 2545)

ดังนั้นจึงได้นำกระบวนการกลุ่มมาเป็นกลวิธีในการให้ความรู้แก่มารดาวัยรุ่นหลังคลอดครั้งแรกเกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองสื่อสัญญาณทารก โดยใช้แนวคิดสื่อสัญญาณทารกของบาร์นาร์ด (Barnard, 1978 cited in Sumner & Spietz, 1994) ที่ว่าทารกจะสร้างสัมพันธภาพได้จากการที่มารดามีปฏิสัมพันธ์และตอบสนองความต้องการของทารก การให้ความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองสื่อสัญญาณทารก จึงเป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจและปฏิบัติกันมากขึ้น และเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาความรู้ในด้านนี้แก่มารดาหรือผู้ดูแลเด็ก ดังนั้นผู้วิจัยในฐานะพยาบาลที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับการดูแลมารดาและทารก จึงสนใจที่จะศึกษาถึงผลของการให้ความรู้โดยใช้กระบวนการกลุ่มแก่มารดาหลังคลอดครั้งแรกเกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารก และเมื่อมารดาเกิดการเรียนรู้ต่อสื่อสัญญาณทารกนั้นแล้วมารดามีการตอบสนองต่อสื่อสัญญาณทารกนั้นอย่างไร เปรียบเทียบกับกลุ่มมารดาหลังคลอดครั้งแรกที่ให้ความรู้ในรูปแบบเดิมของโรงพยาบาล ผลการวิจัยนี้จะเป็นแนวทางในการส่งเสริมให้มารดามีความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกและสามารถตอบสนองสื่อสัญญาณทารกได้ถูกต้อง รวมทั้งเป็นการส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารก ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาการของทารกในด้านต่าง ๆ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้จัดให้มารดาวัยรุ่นหลังคลอดครั้งแรกได้รับความรู้ โดยใช้กระบวนการกลุ่มประกอบการใช้สื่อวีดิทัศน์เรื่องสื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองสื่อสัญญาณทารก เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจร่วมกับความเชื่อมั่นว่า ความสามารถจะเป็นตัวกระตุ้นให้มีความพยายามที่จะตอบสนองสื่อสัญญาณทารกที่บุตรแสดงออกได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อเปรียบเทียบความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารก ระยะก่อนการทดลองและหลังการทดลองระหว่างกลุ่มมารดาวัยรุ่นหลังคลอดครั้งแรกที่ได้รับความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารก โดยใช้กระบวนการกลุ่ม และกลุ่มที่ให้ความรู้ในรูปแบบเดิมของโรงพยาบาล

2. เพื่อเปรียบเทียบการตอบสนองต่อสัญญาณทารก ระยะก่อนการทดลองและหลังการทดลอง ระหว่างกลุ่มมารดาวัยรุ่นหลังคลอดครั้งแรกที่ได้รับความรู้เกี่ยวกับสัญญาณทารก โดยใช้กระบวนการกลุ่ม และกลุ่มที่ให้ความรู้ในรูปแบบเดิมของ โรงพยาบาล

สมมติฐานของการวิจัย

1. มารดาวัยรุ่นหลังคลอดครั้งแรกในกลุ่มที่มีการให้ความรู้เกี่ยวกับสัญญาณทารก และการตอบสนองต่อสัญญาณทารก โดยใช้กระบวนการกลุ่ม มีความรู้เกี่ยวกับสัญญาณทารก ภายหลังการทดลองดีกว่าก่อน ได้รับความรู้เกี่ยวกับสัญญาณทารก
2. มารดาวัยรุ่นหลังคลอดครั้งแรกในกลุ่มที่มีการให้ความรู้เกี่ยวกับสัญญาณทารก และการตอบสนองต่อสัญญาณทารก โดยใช้กระบวนการกลุ่ม มีความรู้เกี่ยวกับสัญญาณทารก ภายหลังการทดลอง ดีกว่ากลุ่มที่ให้ความรู้ในรูปแบบเดิมของ โรงพยาบาล
3. มารดาวัยรุ่นหลังคลอดครั้งแรกในกลุ่มที่มีการให้ความรู้เกี่ยวกับสัญญาณทารก และการตอบสนองต่อสัญญาณทารก โดยใช้กระบวนการกลุ่มมีการตอบสนองต่อสัญญาณทารก ภายหลังการทดลอง ได้ดีกว่าก่อน ได้รับความรู้เกี่ยวกับสัญญาณทารก
4. มารดาวัยรุ่นหลังคลอดครั้งแรกในกลุ่มที่มีการให้ความรู้เกี่ยวกับสัญญาณทารก และการตอบสนองต่อสัญญาณทารกโดยใช้กระบวนการกลุ่ม ภายหลังการทดลองมีการตอบสนองต่อสัญญาณทารก ดีกว่ากลุ่มที่ให้ความรู้ในรูปแบบเดิมของ โรงพยาบาล

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ด้านการปฏิบัติการพยาบาล เพื่อเป็นแนวทางสำหรับบุคลากรที่ดูแลมารดาหลังคลอด ในการวางแผนให้การช่วยเหลือและส่งเสริมให้มารดาหลังคลอดวัยรุ่นสามารถตอบสนองต่อสัญญาณทารกได้อย่างมั่นใจและเหมาะสม โดยคำนึงถึงสัญญาณทารกที่แสดงออก
2. ด้านการศึกษากายพยาบาล เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนแก่นักศึกษาพยาบาล ในการให้การช่วยเหลือและส่งเสริมมารดาวัยรุ่นหลังคลอดให้สามารถตอบสนองต่อสัญญาณทารกได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม
3. ด้านบริการวิชาการ พยาบาลหรือบุคลากรทางการพยาบาล สามารถนำผลที่ได้มาใช้เป็นแนวทางในการแนะนำมารดา หรือครอบครัว ในการเรียนรู้และตอบสนองต่อสัญญาณทารก
4. ด้านการวิจัย เป็นแนวทางสำหรับการค้นคว้าในประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสัญญาณทารก

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการจัดให้ความรู้และการตอบสนองสื่อสัญญาณทารกแก่มารดาวัยรุ่น หลังคลอดครั้งแรก โดยศึกษาผลของการให้ความรู้โดยใช้กระบวนการกลุ่มต่อความรู้และการตอบสนองสื่อสัญญาณทารก เปรียบเทียบกลุ่มที่มีการให้ความรู้และการตอบสนองสื่อสัญญาณทารกกับกลุ่มที่ให้ความรู้ในรูปแบบเดิมของโรงพยาบาล โดยศึกษากับมารดาวัยรุ่นอายุระหว่าง 15 – 19 ปี หลังคลอดบุตรคนแรก ที่ยังคงพักฟื้นในหอผู้ป่วยสูติ-นรีเวช โรงพยาบาลบ้านโป่ง ระหว่างวันที่ 1 กรกฎาคม – 31 สิงหาคม 2546 จำนวน 40 ราย

ข้อจำกัดของการวิจัย

1. การให้ความรู้โดยใช้กระบวนการกลุ่ม ในการทำกลุ่มได้จัดมารดาเข้ากลุ่ม 3-5 คนต่อครั้ง เพื่อให้ได้กลุ่มทดลองครบ 20 คน การจัดกลุ่มหลายครั้งแต่ละกลุ่มอาจมีบริบทแตกต่างกันได้
2. มารดาในกลุ่มทดลองที่เข้ากลุ่มอาจมีความกังวลเกี่ยวกับบุตร ทำให้ไม่มีสมาธิในการฟังและการดูวิดีโอ รวมทั้งการแสดงความคิดเห็น ดังนั้นควรให้ความมั่นใจแก่มารดาเกี่ยวกับการดูแลบุตรขณะที่มารดาเข้ากลุ่มโดยจัดให้เจ้าหน้าที่และญาติช่วยดูแลบุตรให้

นิยามศัพท์เฉพาะ

สื่อสัญญาณทารก หมายถึง พฤติกรรมแสดงออกของทารกเพื่อบอกถึงความต้องการตามความจำเป็นและความต้องการตามความพอใจของทารก ซึ่งสามารถบอกได้จากการสังเกตกิริยาท่าทางที่ทารกแสดงออก แบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด คือ สื่อสัญญาณทารกที่ต้องการการกระตุ้นหรือเร้าความสนใจจากผู้ดูแลและสื่อสัญญาณทารกที่ต้องการหยุดการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ดูแล โดยแบ่งเป็น 2 ประเภทย่อย สื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกอย่างชัดเจนและสื่อสัญญาณทารกที่แสดงออกไม่ชัดเจน โดยจะศึกษาสื่อสัญญาณทารกที่ทารกแสดงถึงความหิว อิ่ม และไม่ต้องการให้ป้อนอาหารต่อ ต้องการพูดคุยหรือเล่น ต้องการหยุดเล่นหรือต้องการพักผ่อน ความเจ็บปวด ความสุขและความไม่สุขสบาย

ความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารก หมายถึง ความสามารถของมารดาวัยรุ่นหลังคลอดครั้งแรก ในการจำหรือเข้าใจข้อเท็จจริงตามเนื้อหาความรู้เรื่องสื่อสัญญาณทารกที่แสดงถึงความหิว อิ่ม และไม่ต้องการให้ป้อนอาหารต่อ ต้องการพูดคุยหรือเล่น ต้องการหยุดเล่นหรือต้องการพักผ่อน ความเจ็บปวด ความสุขและความไม่สุขสบาย ประเมินความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกโดยใช้แบบสอบถามความรู้เกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกที่ผู้วิจัยดัดแปลงมาจากแบบสัมภาษณ์การรับรู้และการตอบสนองของมารดาต่อสื่อสัญญาณทารกของนุชนาถ บุญมาศ (2543)

การให้ความรู้โดยใช้กระบวนการกลุ่ม หมายถึง กิจกรรมการเรียนรู้ของมารดาในเรื่อง สื่อสัญญาณทารกและการตอบสนองสื่อสัญญาณทารกจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้สึก ความต้องการของตนระหว่างสมาชิกกลุ่มและผู้นำกลุ่ม รวมทั้งได้ลงมือปฏิบัติ โดยทำกิจกรรมเป็น กลุ่มย่อย กลุ่มละประมาณ 3 คนขึ้นไป

การให้ความรู้ในรูปแบบเดิมของโรงพยาบาล หมายถึง การให้คำแนะนำแก่มารดาวัยรุ่น หลังคลอดครั้งแรกในการปฏิบัติตัวภายหลังคลอดและการดูแลบุตรจากเจ้าหน้าที่ประจำการของ โรงพยาบาลบ้านโป่ง ซึ่งทักษะการดูแลทารกประกอบด้วยทักษะการปฏิบัติ และทักษะทางปัญญา

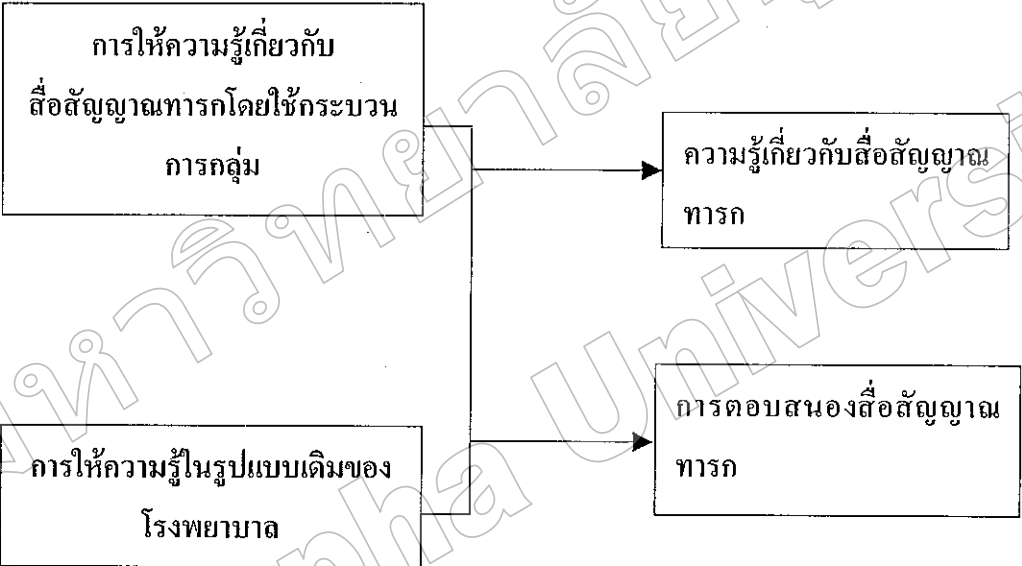
การตอบสนองสื่อสัญญาณทารก หมายถึง การแสดงออกหรือกระทำการกิจกรรมใดๆ ที่มารดาปฏิบัติต่อทารกแรกเกิด ซึ่งการกระทำของมารดาเป็นผลจากพฤติกรรมการแสดงออกของ ทารก การประเมินการตอบสนองของมารดาได้จากแบบสอบถามการตอบสนองของมารดาต่อ สื่อสัญญาณทารกที่ผู้วิจัยดัดแปลงมาจากแบบสัมภาษณ์การรับรู้และการตอบสนองของมารดาต่อ สื่อสัญญาณทารกของนุชนาถ บุญมาศ (2543)

มารดาวัยรุ่นหลังคลอดครั้งแรก หมายถึง หญิงหลังคลอดบุตรคนแรกอายุ 15 - 19 ปี พักพื้นหลังคลอด ณ โรงพยาบาลบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในวัยทารกถือว่าเป็นรากฐานที่สำคัญของชีวิตมนุษย์ เนื่องจากเป็นวัยที่เริ่มมีการพัฒนา ทางบุคลิกภาพ อันจะเป็นรากฐานของบุคลิกภาพที่ดีต่อไปในอนาคต นอกจากนี้ยังเป็นช่วงที่เป็น ภาวะวิกฤติของชีวิต เนื่องจากทารกแรกเกิดยังช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมและ บุคคลใกล้ชิดเป็นผู้ตอบสนองให้ความช่วยเหลือ และบุคคลที่ใกล้ชิดกับทารกและมีบทบาท มากที่สุดก็คือ มารดา การให้ความรู้แก่มารดาวัยรุ่นจะทำให้มารดามีความรู้เป็นแนวทางที่สามารถ ดูแลทารก และให้การตอบสนองต่อพฤติกรรมสื่อสัญญาณที่ทารกแสดงได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ต่อไป กรอบแนวคิดที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้คือ แนวคิดสื่อสัญญาณทารก ของบาร์นาร์ด (Barnard, 1978 cited in Sumner & Spietz, 1994) มีหลักที่ว่า ทารกจะสร้าง สัมพันธภาพได้จากการที่มารดามีปฏิสัมพันธ์และตอบสนองความต้องการของทารก ทารกจะ แสดงความต้องการทั้งที่เป็นภาษาท่าทาง และการออกเสียงเป็นสื่อสัญญาณทารก (Infant Cues) สื่อสัญญาณทารกแบ่งตามการแสดงถึงความต้องการของทารกได้เป็นสื่อสัญญาณทารกที่แสดงถึง ความหิว ความอึด และไมต้องการให้ป้อนอาหารต่อ ต้องการพูดคุยหรือเล่น ต้องการหยุดเล่นหรือ พักผ่อน ความเจ็บปวด มีความสุขและความไม่สุขสบาย ในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ดูแล ทารกจะ แสดงสื่อสัญญาณทารกทั้งเพื่อต้องการการมีปฏิสัมพันธ์ และต้องการหยุดการมีปฏิสัมพันธ์ มารดา

เป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในการตอบสนองความต้องการของทารกทั้งด้านร่างกายและจิตใจ มารดาจึงต้องมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อสัญญาณทารกนั้นอย่างถูกต้อง และจากทฤษฎีการเรียนรู้ที่อธิบายถึงการเรียนรู้ที่ได้จากการให้ความรู้เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง โดยใช้กระบวนการกลุ่มประกอบการใช้สื่อวีดิทัศน์เป็นสิ่งเร้า กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่ได้รับ จะทำให้มารดาตอบสนองต่อความต้องการของทารกได้เหมาะสม ซึ่งการตอบสนองของมารดาขึ้นอยู่กับความรู้ ประสบการณ์ ความไวในการตอบสนอง สื่อสัญญาณทารก สำหรับทารกต้องแสดงพฤติกรรมสื่อสารและมีการตอบสนองต่อมารดาเช่นกัน จึงจะทำให้มารดาและทารกสามารถมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน โดยมีกรอบแนวคิดในการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย